

Kovács Ilona (1948–2024)

SZÁSZ Géza

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Francia Tanszék, egyetemi docens

Lesújtó volt a hír, nehezen feldolgozható a – sajnos – megmásíthatatlan való: örökre itt hagyott bennünket Kovács Ilona Faludi-díjas irodalomtörténész, a Francia Köztársaság Nemzeti Érdemrendjének kitüntetettje, a Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszékének címzetes egyetemi tanára, műfordító, a francia és a frankofón irodalom és kultúra elhivatott ismerője, a magyar–francia irodalmi kapcsolatok szakértője, franciatanárok nemzedékeinek mestere. Ilonka (ahogy barátai, kollégái, de még tisztelői is emlegették és szólították) valóságos intézményként, a magyarországi frankofil-frankofón közösség egyik meghatározó személyiségeként volt ismert, s az elhunytát követő első – a fájdalomtól alig ocsúdó – reakciók kivétel nélkül kiemelték önzetlenségét, az élet szinte minden terén megmutatkozó segítőkészségét, rendkívül kiterjedt – és másik számára is kamatoztatott – kapcsolati hálóját mind itthon, mind Franciaországban. Merthogy Ilonka, jóllehet „hivatalos” munkahelyei mindvégig hazánkhoz kapcsolódtak, éppolyan otthonosan mozgott a franciaországi irodalmár körökben, mint Budapesten vagy Szegeden, és elismertségével is nehezen versenyezhetünk. Mindebben segítette óriási műveltsége, a művészetek és általában a kultúra szinte minden területére kiterjedő érdeklődése, illetve az a páratlan közvetlenség, mellyel kortól, nemtől, életkortól és szakmától függetlenül bárkivel könnyedén kapcsolatot tudott teremteni. Erre utaltak azok a részvétnyilvánítások, kommentek, szomorú üzenetek is, melyek a tragikus hirtelenségével sokkoló távozást követően a különböző fórumokon megjelentek, s melyek szerzői az Ilonka által végzett kutatási-oktatási tevékenységben érintetteknel jóval szélesebb körhöz tartoznak. Nagyon mély ugyanakkor a gyásza annak a szűkebb szakmai kollektívának, a tizennyolcadik század, a magyar–francia irodalmi kapcsolatok kutatóinak, akik számára Ilonka évtizedek óta tanácsokkal, útmutatásokkal szolgált, s akik talán a több mint fél évszázados, eredményekben igen gazdag kutatói-fordítói életpálya, s csaknem három évtizedes egyetemi oktatói tevékenység legközvetlenebb haszonélvezői voltak.

Óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy mikor dőlt el az életpálya, a sajátos oktatói-kutatói-fordítói misszió irányultsága. Talán már akkor, amikor a zenei gimnázium elvégzése után a szemlátomást több területen is tehetséges jelölt 1966-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–francia szakját (s ezzel közvetetten a tanári hivatást) választotta? Vagy amikor 1971-ben friss (jeles) diplomásként, egy Marcel Proust esztétikai koncepciójáról készített szakdolgozat szerzőjeként – néhány hónapos általános iskolai tanítás mellett – a Magyar Tudományos

Akadémia Irodalomtudományi Intézetének XVIII. Századi Osztályán kezdett el dolgozni? A ket-
tő vélhetően kapcsolódik egymáshoz, s együtt mutatják a pályakezdő – nyugdíjba vonulásáig,
sőt, azon túl is kitartó – elköteleződését a tizennyolcadik százados tanulmányok, a francia és
magyar irodalmi műveltség történetének kutatása iránt. Bizton állíthatjuk, hogy az Irodalom-
tudományi Intézetben eltöltött másfél évtized emberi és szakmai szempontból is meghatározó
volt, hiszen II. Rákóczi Ferenc francia nyelvű kéziratok hagyatékának feldolgozása és kiadása (ez
utóbbi az Archivum Rákócziánum többnyelvű sorozatában, öt kötetben) óriási felkészültséget,
szerteágazó kompetenciákat igényelt, ugyanakkor jelentős municiót is adott a láthatóan magát
egy életre a tizennyolcadik századdal eljegyző fiatal kutató számára; olyannyira, hogy 1994-
ben megvédett, *II. Rákóczi Ferenc francia nyelvű kézirat-hagyatékának textológiai alapkérdései* című
kandidátusi értekezése is ehhez a témához kapcsolódott. Ezzel párhuzamosan kellett szerveznie
1972 és 1987 között azokat a Mátrafüreden rendezett nemzetközi felvilágosodás-konferenciákat,
melyek az akkori, vasfüggöny által kettéválasztott Európában a hazai és külföldi kutatók ritka
találkozási lehetőségei közé számítottak, s melyek – szintén többnyelvű – kötetei évtizedeken át
iránytűt jelentettek a felvilágosodás kutatói számára. E tevékenységek, kutatási irányok irány-
adó alakja Köpeczi Béla volt; a mellette végzett munka sokrétűsége nyilvánvalóan egyszerre je-
lentett összetett feladatot és különleges fejlődési lehetőséget.

Az 1980-as évek közepétől az adigra már jelentős kutatói múlttal és publikációs tevékeny-
séggel rendelkező Ilonka mindinkább a felsőoktatás világa felé fordult. Így lett adjunktus előbb
az ELTE Francia Tanszékén, majd a rendszerváltás után dolgozott az Országos Francia Műszaki
és Dokumentációs Központban, illetve a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Francia-
Olasz Tanszékén; ez utóbbira – kandidátusi fokozatának megszerzését követően – docensnek
is kinevezték. E sorok írója, későbbi kollégája, tanítványa, majd főnöke ezidőtájt (pontosabban
1993 elején) találkozott vele először egy párizsi konferencián, ahol Ilonka „befutott” irodalom-
történészként előadott, az ifjú tanáregéd pedig a közönség szerény tagjaként volt jelen.

A tudományos-szakmai életút utolsó nagy váltására 1995-ben került sor, amikor a József At-
tila Tudományegyetem bölcsészkarának francia tanszékét vezető Penke Olga hívására Ilonka
előbb félállású, majd teljes munkaidőben foglalkoztatott docensként kapcsolódott be a szegedi
kollektíva munkájába, s maradt e közösség része formálisan 2013-ban történt nyugdíjba vonulá-
sáig, ténylegesen azonban haláláig. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az Irodalomtudományi Intézet
mellett a szegedi tanszék lett számára a második meghatározó, az oktatói és kutatói tevékeny-
ség, valamint az utánpótlás-nevelés terén is kiteljesedést hozó munkahely és szakmai közösség.
Nem csupán azért, mert Penke Olgával közösen alapították meg a máig működő (s több mint
húsz sikeresen megvédett disszertációval büszkélkedő) francia irodalmi doktori programot, és
itt habilitált irodalomtudományból 2006-ban, hanem azért is, mert itt alakult ki az a tanítványi
kör, mely magáévá tette mesterei elveit, profitált tudásukból, segítőkészségükből, s ennek tárgyi
bizonyítékait is szolgáltatva diákköri dolgozatok, szakdolgozatok, doktori értekezések formájá-
ban. Ez az újfajta inspiráció szerencsésen találkozott Ilonka sokrétű, sokszor a kánonból kilépő
érdeklődésével. A 18. századi francia irodalom „bevett” tematikái mellett szívesen kalando-
zott hallgatóival akkori szemmel „sikamlósnak” tekintett területeken, legyen szó Vivant Denon
Point de lendemain című kisregényéről elsőéves irodalmi szövegolvasáson, az intim műfajokról,
Challe, Sade, Casanova vagy a libertinus szerzők műveiről a doktori szemináriumokon. És ha
már Casanova: ha lehet vagy szükséges beazonosítani egy olyan témát, melynek magyarországi

ismertségét és kutatását Kovács Ilona döntően befolyásolta, akkor az a franciául író velencei kalandor élete és munkássága. Az utóbbi évek-évtizedek egyik nagy eredményének tekinthetjük, hogy az *Histoire de ma vie* számunkra is komoly kultúrtörténeti dokumentummá vált, Casanova pedig női fejek mihaszná elcsavarójából a tizennyolcadik századi Európa fontos szemtanúja lett. Ehhez természetesen kellett fordítások, tanulmányok, tanórák, konferencia-előadások, szenedélyes viták. Nem véletlen, hogy Casanova a *Dilettánsok az irodalomban* című tanulmánykötet egyik kulcsfigurája: valahol megtestesíti azt az „élő” (de semmiképpen sem szoborrá merevedett) tizennyolcadik századot, amit Ilonka kutatott.

Mindez nem járt ugyanakkor más szempontok, szerzők, területek, korábbi „kedvencek” negligiblezésével. Jelzésértékű, hogy utolsó publikációja 2024. januárjában a Recitin jelent meg Tüskés Gábor és Knapp Éva *A textualizált Rákóczi* című könyvéről. Mindemellett a szegedi évek során végig kimutatható a Franciaországon kívüli francia nyelvű irodalom, a francia és magyar libertinizmus (gondoljunk csak Fekete Jánosra!), az önéletírás és az emlékirat műfajelmélete (lám, megint csak Casanova!) iránti, publikációkban is megnyilvánuló érdeklődése.

2001-ből kelt – hitvallásnak is beillő – szakmai önéletrajzában a következőképpen foglalta össze pályaképét: „A tanítást és a kutatást tekintem élethivatásomnak, de a műfordítással is komolyan foglalkozom.” Olyannyira komolyan, hogy a 18–19. századi francia irodalomból általa magyarra átültetett művek felsorolása gyakorlatilag egy komplett fordítói életművel ér fel. S noha ezt külön nem jelezte, érzékeny, igazán műértő, nívódíjjal is elismert könyv- és filmkritikusként is maradandót alkotott. Minden bizonnyal e komplex, korszakokon átívelő kultúraközvetítői munkásság elismeréseként részesült egyazon évben – 2016-ban – a Faludi Ferenc-díjban, illetve a Francia Köztársaság Nemzeti Érdemrend kitüntetésében.

Tele volt tervekkel. Ez év elején még arról egyeztettünk, hogy miként szervezzük meg egy doktorandája szigorlatát, s kikre számíthat a fokozatszerzési eljárásban. Mindannyian készülünk a tizennyolcadik századi magyar irodalom kézikönyvének szentelt műhelykonferenciára. Erre már nem tudott eljönni – a sors így akarta. Munkássága, művei, fordításai velünk maradnak – belőlük, általuk szól hozzánk.